

Ο μετεμφυλιακός αντικομμουνισμός (1950-1967)

Δημήτρης Ψύλλας*

Περίληψη

Σκοπός του άρθρου είναι η εξέταση και ανάλυση του φαινομένου «αντικομμουνισμός» στη μετεμφυλιακή Ελλάδα, από την επόμενη χρονιά της λήξης του εμφυλίου μέχρι την έναρξη της στρατιωτικής δικτατορίας (1950-1967), οπότε ο εξαναγκασμός και η καταστολή γενικεύεται υπερβαίνοντας τα όρια του αντικομμουνισμού.

Προσεγγίζουμε το φαινόμενο ως προς τη νομοθετική ιδεολογική και υλική του έκφανση. Στην συνέχεια αναζητούνται οι ιστορικοπολιτικοί (εσωτερικοί-εξωγενείς), οικονομικοί, κοινωνικοί παράγοντες εξάρσης του αντικομμουνισμού, αποφεύγοντας τον κίνδυνο επανάληψης γνωστών ήδη απόψεων και προβλημάτων.

1. Εισαγωγή

Εάν δεχτούμε τον ορισμό της ιδεολογίας ως ένα σύνολο πεποιθήσεων που απορρέουν, όχι από κάποια αντικειμενική αλήθεια, αλλά από πρακτικά συμφέροντα ομάδων ή κοινωνικών τάξεων, τότε έχουμε μία σχηματική αντίληψη της προσπάθειας του μετεμφυλιακού καθεστώτος στην Ελλάδα να εμφανίσει κυρίαρχο ιδεολόγημα¹.

Η αναφορά των Gyorgi και Blackwood στις λεγόμενες «μη-ιδεολογίες», αλλά και η προσέγγιση των Huntington και Brezinski στην έννοια της κυρίαρχης ή επικρατούσας ιδεολογίας εξυπηρετεί

* Ο Δημήτρης Ψύλλας είναι διδάκτορας Πολιτικής Επιστήμης.

καλύτερα την προσέγγιση του αντικομμουνιστικού ιδεολογήματος. Το εν λόγω ιδεολόγημα μπορεί να προσεγγισθεί ως σύστημα αξιών που εκπέμπουν οι επίσημοι και ανεπίσημοι μηχανισμοί πολιτικής κοινωνικοποίησης και ποικιλόμορφης καταστολής ενός κράτους μέσα από το σύνολο της γραφειοκρατίας².

Με βάση τους πιο πάνω συλλογισμούς-ορισμούς, σκοπός της εργασίας είναι η θεωρητική και εμπειρική ανάλυση του φαινομένου «αντικομμουνισμός» στην περίοδο 1950-1967. Η στρατιωτική δικτατορία προεκτείνει τον αντικομμουνισμό όμως γενικεύει τη δίωξη των αντιφρονούντων πέρα από τους χαρακτηριζόμενους ως «κομμουνιστές». Με άλλα λόγια θέλουμε την ανάλυση και εξέταση του φαινομένου σε περίοδο που λειτουργεί ο κοινοβουλευτισμός, έστω και περιοριστικά, ώστε να διαφανούν οι πτυχές και οι συνέπειες εφαρμογής του³.

Οι εννοιολογικοί προβληματισμοί της ανάλυσης του Max Weber για τα κρατικά, εξουσιαστικά φαινόμενα, όπου ταυτίζει σχεδόν την κρατική βία με την ύπαρξη του κράτους (χωρίς να ασπάζεται τον αναρχισμό), ορίζοντάς την σαν ειδικό μέσο δικαιοδοσίας του κράτους, μας δίνει ερεθίσματα για παραπέρα ανάλυση. Ο Weber αναγνωρίζει ωστόσο ότι μη-κρατικοί φορείς δρουν μόνον όταν τους το επιτρέπει το ίδιο το κράτος⁴.

Όλο το πλέγμα κράτους-παρακράτους, στη μεταπολεμική Ελλάδα, λειτουργεί ως γέννημα του εμφυλίου από τις ανάγκες και τις ιδέες των νικητών της. Οι νικητές συγκροτούν μία «καθεστωτική» συναίνεση οπωσδήποτε ευρύτερη της συντηρητικής παράταξης, αφού ξεκινάει από τα δεξιά του συντηρητισμού και συνεχίζει στα αριστερά της (φιλελεύθεροι-κεντρώοι κ.λπ.)⁵.

Διαφαίνεται μια πρώτη σύνδεση της βίας με το ίδιο το κράτος. Πριν προχωρήσουμε όμως πρέπει να κάνουμε μια αναγκαία διευκρίνιση τριών όρων γύρω από την κρατική επιβολή συνήθως μη ευδιάκριτων ως προς το νόημά τους. Πρόκειται για την καταπίεση, την καταστολή και την τρομοκρατία. Σύμφωνα με τον R. Bissel η καταπίεση ορίζεται σαν άρνηση προνομίων σε ολόκληρες κοινωνικές τάξεις, όπως η νομοθετική διάσταση του μετεμφυλιακού αντικομμουνισμού στην Ελλάδα ως προς άτομα χαρακτηρισμένα συλλήβδην ως «κομμουνιστές». Η καταστολή ορίζει τις μορφές βίας που χρησιμοποιούνται ή απειλείται η χρήση τους για την πρόληψη μελλοντικών ενεργειών από την ομάδα πρόκλησης. Ο ορισμός του Bissel για την κρατική τρομοκρατία ως σκόπιμης πράξης βίας ή απειλής βίας για την τιμωρία κάποιων και τον παραδειγματισμό άλλων, ικανοποιεί μεν τον αντικομμουνισμό που εξετάζουμε, διαφο-

ροποιείται όμως από τους νέους ορισμούς κυρίως των ΗΠΑ για τη διεθνή τρομοκρατία στη μετα-σοβιετική εποχή, ένα ζήτημα που θα μπορούσε ν' απασχολήσει τον ερευνητή στον μέλλον⁶.

Κάποια συγκεκριμένα ποσοτικά και ποιοτικά γνωρίσματα του φαινομένου της κρατικής βίας βοηθούν στην καταμέτρηση και βαθύτερη κατανόησή του. Τέτοια είναι: ο στόχος (π.χ. κομμουνιστικό κίνημα), η πρόθεση (από πολιτική γενοκτονία έως περιορισμένη καταστολή), η χρονική διάρκεια, η νομιμότητα (νομομοφάνεια π.χ. νομοθετικός αντικομμουνισμός), το μέγεθος (από δολοφονία έως απλή κράτηση κ.λπ.), η συχνότητα, ο χώρος και η έκταση των ομάδων ή κομμάτων προς τρομοκράτηση.

Η ταυτότητα του στόχου της κρατικής βίας δίνει και το χαρακτηριστικό ορισμό. Αν για παράδειγμα ο στόχος είναι φυλετικός λέγεται φυλετική ή ρατσιστική βία. Εάν ο στόχος είναι θρησκευτικός η βία ορίζεται σαν θρησκευτική. Εάν ο στόχος είναι πολιτικός η βία ορίζεται σαν πολιτική. Ο όρος «αντικομμουνισμός» ή «αντικομμουνιστική βία», υπαγόμενη στην ευρύτερη έννοια της πολιτικής βίας, παίρνει το όνομά της από την ταυτότητα του στόχου που είναι το ελληνικό κομμουνιστικό κίνημα. Σημειώνουμε ενδεικτικά ότι σε χώρες του «υπαρκτού σοσιαλισμού» ο πολιτικός στόχος της κρατικής βίας θα ήταν οι εκεί αντιφρονούντες διαφόρων κατηγοριών. Επίσης σε πολλές χώρες του Κινήματος των Αδεσμεύτων η κρατική βία ήταν τόσο «αντιδυτική» όσο και αντικομμουνιστική. Επίσης οι διώξεις εθνοτήτων και θρησκευτικών ομάδων δεν αποτελούν άγνωστο φαινόμενο⁷.

Όπως ποικίλλουν οι ταυτοποιήσεις των ειδών της κρατικής βίας, με τα κριτήρια που προαναφέραμε, με τον ίδιο τρόπο ποικίλλουν οι θεωρητικές προσεγγίσεις του φαινομένου. Σε μία σύντομη και περιεκτική ανάλυση αναφέρουμε τις κυριότερες προσεγγίσεις όπως την αναρχική, την εξαρτησιακή, την εμπειρική, τη συμβολική και τη συστημική-δομολειτουργική.

Η αναρχική προσέγγιση, με κύριους εκπρόσωπους τους Bakunin, Kropotkin, Berkman κ.ά., έχει σαν βασική της θέση ότι η πηγή της κρατικής βίας και των εν γένει πολιτικών συγκρούσεων είναι η ύπαρξη αυτή καθ' αυτή του κράτους. Άρα η κατάργηση του κράτους, σύμφωνα πάντα με την αναρχική προσέγγιση, λύνει το πρόβλημα⁸.

Η εξαρτησιακή προσέγγιση με εκπροσώπους τους Marx, Berlin, Denemark κ.ά. ορίζει το κράτος σαν συμμετόχο των πολιτικών συγκρούσεων όχι απλά επειδή υπάρχει, όπως λένε οι αναρχικοί, αλλά επειδή είναι ταυτισμένο με την εκμεταλλευτική τάξη εμπλεκό-

μενο στους ταξικούς αγώνες. Στη σύγχρονη εποχή η εξαρτησιακή προσέγγιση βλέπει τις αντιφάσεις του αναπτυσσόμενου «βορρά» και του υποανάπτυκτου ή/και υπό ανάπτυξη «νότου» και τη διακρατική βία των στρατιωτικών και άλλων επεμβάσεων που προκύπτουν. Γι' αυτό σήμερα η εν λόγω προσέγγιση χρησιμοποιείται τόσο από μαρξίζοντες όσο και από μη-μαρξιστές⁹.

Η εμπειρική προσέγγιση με εκπροσώπους τους Hamilton, Walters κ.ά. ισχυρίζεται ότι η κρατική βία αποτελεί μετρήσιμη μονάδα, άρα η χρησιμότητα ανάλυσής της με εμπειρικά εργαλεία¹⁰.

Η συμβολική προσέγγιση με εκπροσώπους τους Dallin, Breslauer, De Swam κ.ά. δίνει μία συμβολική, ψυχο-παθολογική διάσταση στην κρατική βία σαν όργανο ισχύος και καταστολής¹¹.

Η συστημική-δομολειτουργική προσέγγιση, με εκπροσώπους τους Duvall, Stohl, Lopez, Gurr, Falk, Easton κ.ά. ορίζει το κράτος σαν διαιτητή των πολιτικών συγκρούσεων και όχι σαν ταυτισμένο με συγκεκριμένη κοινωνική τάξη, όπως στην εξαρτησιακή προσέγγιση. Γι' αυτό τον λόγο αναλύουν το πρόβλημα σε σχέση με τους μηχανισμούς καταστολής της εξουσίας που την αντιλαμβάνεται ως αυτόνομο οργανισμό συστημικής υφής του οποίου ζητείται ενδελεχής κατανόηση στη λειτουργία των δομών του¹².

Αναφέρουμε σε συντομία ότι μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου υπήρξε μεγάλο ερευνητικό ενδιαφέρον για την ανάλυση φαινομένων «αυταρχισμού» με έμφαση στον «ολοκληρωτισμό», με κύρια εκπρόσωπο την Η. Arendt που ασχολείται κυρίως με την εθνικοσοσιαλιστική Γερμανία (1933-1945). Επίσης ασχολήθηκαν οι Walters, Huntington, Moore, ενώ ξεχωρίζουμε τη συγκριτική προσέγγιση του Perlmutter ο οποίος έδωσε έμφαση στον ρόλο της προπαγάνδας που στα καθ' ημάς ορίζουμε ως ιδεολογικό αντικομμουνισμό. Επίσης ο ίδιος εξετάζει τον ρόλο της γραφειοκρατίας και των ενόπλων δυνάμεων¹³.

Σημαντική εξέλιξη στην δεκαετία του 1970 αποτελεί η εμφάνιση της γραφειοκρατικής-αυταρχικής σχολής (γ-α) με κύριους εκπροσώπους τους Ο' Donnell, Malloy, Collier, Sloan και Berlin, με έμφαση στην Λατινική Αμερική¹⁴.

Σε μία «μετριοπαθή» προσέγγιση του φαινομένου συνθέτοντας εξαρτησιακά με συστημικά δομολειτουργικά στοιχεία κινούνται οι Stohl, Lopez και Gurr¹⁵.

Οι εννοιολογικές αναλύσεις του Πάσχου για το κράτος δικαίου, την δημοκρατική αρχή, την πολιτική συμμετοχή, νομιμοποίηση της πολιτικής εξουσίας κ.λπ. είναι χρήσιμες για την ανάλυση του φαινομένου. Επίσης ανάλυση όρων όπως η επανάσταση, η δημο-

κρατική εξουσία, η σοσιαλδημοκρατία, ο λενινισμός κ.λπ. με πλούσιο θεωρητικό υλικό παρέχει ο Δημητράκος¹⁶.

Αν θα πρέπει να έχουμε μία βασική υπόθεση εργασίας αυτή θα είναι: Πέρα από καινοφανή ιστορικά γεγονότα καταλύτες (π.χ. εμφύλιος), η κρατική βία βρίσκεται σε αναλογική σχέση με τους δείκτες της πολιτικής και κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης¹⁷.

Η μεθοδολογική μας προσέγγιση έγκειται σε συνδυασμό της συστημικής-δομολειτουργικής θεωρίας με την εξαρτησιακή θεωρία και την χρήση της συμβολικής θεωρίας και εμπειρικών στοιχείων.

Το φαινόμενο του αντικομμουνισμού έχει τις ρίζες του σε προδρομικές ιστορικοπολιτικές διεργασίες. Ας δούμε το σύντομο ιστορικό πλαίσιο.

2. Ιστορικό πλαίσιο

Ο προσδιορισμός της ομάδας πρόκλησης από την κρατική εξουσία, με σκοπό τη δίωξή της, δεν αποτελεί μόνο ελληνικό αλλά παγκόσμιο φαινόμενο. Έχοντας επιλέξει την Ελλάδα ως περιπτώσιολογική μελέτη του φαινομένου, εξετάζουμε και αναλύουμε τον αντικομμουνισμό, επειδή υπήρξε η κύρια μορφή κρατικής βίας στον τόπο. Ο αντικομμουνισμός στην Ελλάδα δεν πρωτοεμφανίζεται στην περίοδο που εξετάζουμε. Υπάρχει ιστορικό προηγούμενο.

Η εμφάνιση των σοσιαλιστικών ιδεών στην Ελλάδα από την Δύση το 19ο αιώνα, η δημιουργία σοσιαλιστικών οργανώσεων, η Ρωσική Επανάσταση του 1917, η ίδρυση κομμουνιστικού κόμματος στην Ελλάδα, όλα αυτά προκαλούσαν την αντίδραση του αστικού κράτους που έστειλε στρατιωτική δύναμη να πολεμίσει τους ρώσους Μπολσεβίκους¹⁸.

Έχουμε εξετάσει και αναλύσει το φαινόμενο του αντικομμουνισμού στον ελληνικό μεσοπόλεμο σε προηγούμενο άρθρο¹⁹. Από τη σχηματοποίηση του ελληνικού κομμουνιστικού κινήματος σε Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος (ΚΚΕ)²⁰ το 1924 μέχρι την είσοδο της χώρας στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο το 1940, οι εκφάνσεις του αντικομμουνισμού ήταν σε έξαρση. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι στην περίοδο του μεσοπολέμου 47.000 άτομα υπέγραψαν δήλωση μετάνοιας²¹.

Τα ιστορικά γεγονότα καταλύτες της εμπόλεμης περιόδου 1940-1949, διαμορφώνουν την περιρρέουσα πραγματικότητα ενός

επερχόμενου μετεμφυλιακού αντικομμουνισμού. Ο πόλεμος, η κατοχή, η εθνική αντίσταση και ο εμφύλιος προσδιορίζουν την ιστορικοπολιτική προοπτική.

Η κατοχύρωση της σοβιετικής επιρροής στην Α. Ευρώπη, με την ανακήρυξη «λαϊκών δημοκρατιών» (1945-1949) κυρίως υπό τη σοβιετική επιρροή και όχι πάντα με διαφανείς διαδικασίες²², η ένταξη της Ελλάδας στο Δυτικό Συνασπισμό, η έξαρση του ακραίου αντικομμουνισμού στις ΗΠΑ, η διαμόρφωση της πολιτειακής και πολιτικής κατάστασης στο εσωτερικό της Ελλάδας, επηρεάζουν την αντικομμουνιστική υφή του μετεμφυλιακού ελληνικού κράτους, τις εμφανίσεις και τους εκτελεστικούς φορείς του οποίου αναλύουμε στη συνέχεια²³.

3. Οι εκφάνσεις του αντικομμουνισμού

Εξετάζουμε και αναλύουμε το νομοθετικό/θεσμοθετημένο αντικομμουνισμό που κάλυπτε κάθε πτυχή, δραστηριότητες του πολίτη και ειδικότερα επηρέαζε αρνητικά τους πολίτες εκείνους οι οποίοι είχαν χαρακτηριστεί «κομμουνιστές». Ο αντικομμουνισμός προέρχεται από ένα ιδεολογικό πλαίσιο-δικαιολογητική βάση που κινείται από τη διάνοηση, την πολιτική ηγεσία, την απροκάλυπτη προπαγάνδα ακραίας μορφής. Όλα αυτά προκαλούν συνέπειες υλικής βίας για την ομάδα πρόκλησης και δυσλειτουργία για τον ευρύτερο κοινοβουλευτισμό. Τέλος εξετάζουμε σε συντομία τους εκτελεστικούς φορείς των εκφάνσεων του αντικομμουνισμού προς ολοκλήρωση της εικόνας μιας τεταμένης πολιτικής κατάστασης στη μετεμφυλιακή Ελλάδα.

3.1. Ο νομοθετικός αντικομμουνισμός

Περιλαμβάνεται υψηλός αριθμός τυπικών νόμων, ψηφισμάτων, αναγκαστικών νόμων, νομοθετικών διαταγμάτων, που κάλυπταν πολλές πτυχές της ζωής του πολίτη και νομιμοποιούσαν τη δίωξη εκείνων που το επίσημο κράτος όριζε ως «κομμουνιστές». Μία αριθμητική επεξεργασία τέτοιων νόμων για την οχταετία 1956-1963 καταμέτρησε:

- 351 τυπικούς νόμους
- 501 νομοθετικά διατάγματα

- 69 διατάγματα στέρησης ιθαγένειας
- 15.851 δικαστικές αποφάσεις στέρησης της ελληνικής ιθαγένειας.

Από την πληθώρα των νομοθετημάτων ξεχωρίζουμε την ψήφιση του Αναγκαστικού Νόμου 509/1947, που απαγόρευε μέχρι το 1974 τη νόμιμη λειτουργία του ΚΚΕ και παρεμφερών οργανώσεων (π.χ. Εθνική Αλληλεγγύη), αποτελώντας το θεμέλιο του μετεμφυλιακού νομοθετικού αντικομμουνισμού. Ήταν ένας αντικατοπτρισμός του κυρίαρχου ιδεολογήματος και η νομιμοποιητική βάση της υλικής βίας.

Εκτός από τον Α.Ν. 509/1947 δημιουργείται ένα πλήθος νομοθετικών δεσμεύσεων και απαγορεύσεων που ισχύουν πολλά χρόνια μετά το τέλος του εμφυλίου. Ενδεικτικά αναφέρουμε τη σύνθεση Επιτροπών Δημοσίας Ασφαλείας, την επανίδρυση στρατοπέδων συγκέντρωσης (π.χ. Μακρόνησος, Γυάρος κ.ά.), την εκκαθάριση των δημοσίων υπηρεσιών (7.972 άτομα για πολιτικούς λόγους) και τη γενίκευση της χρήσης των «πιστοποιητικών κοινωνικών φρονημάτων». Ειδικότερα απευθύνεται το «πιστοποιητικό» για μία σειρά από δραστηριότητες που τις αρνείτο η νομοθεσία στον πολίτη αν είχε χαρακτηριστεί ως άτομο «ύποπτων» (φιλοκομμουνιστικών) φρονημάτων. Τέτοιες ήταν να εργασθεί ως ναυτικός, δημόσιος, υπάλληλος, υπάλληλος ΔΕΚΟ, αγρότης σε παραμεθόριες περιοχές, υπάλληλος αστικών λεωφορείων, υπάλληλος σε δημόσιες ή/και ιδιωτικές εταιρείες που έχουν σημασία για την εθνική άμυνα, να γίνει ιερέας, να μεταναστεύσει στο εξωτερικό²⁴.

Όλα αυτά αντικατοπτρίζουν ένα ιδεολογικό υπόβαθρο, αιτιολόγησης του πλέγματος θεσμοθέτησης του αντικομμουνισμού, το οποίο εξετάζουμε και αναλύουμε στη συνέχεια.

3.2. Ο ιδεολογικός αντικομμουνισμός

Σε επίπεδο πανεπιστημιακής διανόησης η αντιπαράθεση ιδεαλισμού-μαρξισμού έχει εισαχθεί στην Ελλάδα από τη Δύση από το μεσοπόλεμο. Γνωστοί εκπρόσωποι του ιδεαλισμού οι Παν. Κανελλόπουλος, Κων. Τσάτσος, Κ.Δ. Γεωργούλης, Ευάγγ. Λεμπέσης κ.ά. Γνωστοί εκπρόσωποι του μαρξισμού οι Γεώργ. Σκληρός, Σερ. Μάξιμος, Δημ. Γληνός, Γιάν. Κορδάτος κ.ά.²⁵.

Οι εκπρόσωποι του ιδεαλισμού γίνονται οι εισηγητές του μετεμφυλιακού αντικομμουνιστικού λόγου του επίσημου κράτους, χωρίς ν' αποφεύγονται υπεραπλουστεύσεις, εκχυδαϊσμοί και ε-

κλαϊκευμένες μεταλλάξεις. Αυτά δεν αλλάζουν το γεγονός ότι ο Παν. Κανελλόπουλος και άλλοι θεμελίωσαν στη χώρα τη «μη-μαρξιστική» βεμπεριανή κοινωνική επιστήμη, με όλα τα γνωρίσματά της και τη διαφοροποίησή της από τον μαρξισμό²⁶.

Ένα ενδεικτικό παράδειγμα αντικομμουνιστικού λόγου διανοούμενου είναι οι θέσεις του Κ.Δ. Γεωργούλη, σύμφωνα με τον οποίο τα σφάλματα της μαρξιστικής θεωρίας είναι οφθαλμοφανή, οι διδασκαλίες της απροσάρμοστες αλλά κατάλληλες για προπαγάνδα. Ειδικά για την Ελλάδα δηλώνει: «Εις την χώραν μας ο μαρξισμός κατήνησεν απροκάλυπτος εχθρός της ευημερίας του ελληνικού λαού και δούλος ξένων συμφεροντολόγων...»²⁷.

Σε επίπεδο πολιτειακής ηγεσίας υπάρχουν αρκετά δείγματα αντικομμουνιστικού λόγου. Ο βασιλιάς Παύλος για παράδειγμα ταύτιζε, σε μια μανιχαϊστική προσέγγιση, τον κομμουνισμό με το κακό και το Δυτικό Στρατόπεδο με το καλό²⁸.

Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος Β΄ χαρακτήριζε τον κομμουνισμό ως ξενοκίνητο μίasma που ηθική του έχει το ψέμα, την προδοσία, που μολύνει και καθιστά ανύποπτο εχθρό της πατρίδας κάθε άνθρωπο που έρχεται σε επαφή μαζί του χωρίς να γνωρίζει τον κίνδυνο²⁹.

Ο λόγος της πολιτικής ηγεσίας είναι επίσης αντικομμουνιστικός. Ο Αλ. Παπάγος το 1952 για παράδειγμα καλεί τους ψηφοφόρους να επιλέξουν ανάμεσα στον Ελληνικό Συναγερμό και τους κομμουνιστές, αγνοώντας τη Δημοκρατική Ένωση³⁰.

Ο Κωνστ. Καραμανλής οριοθετεί την νεοϊδρυθείσα Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση (ΕΡΕ) ως αντίθετη προς τον κομμουνισμό και αυτό σηματοδοτεί η λέξη «Εθνική» στον τίτλο της. Συνεχίζει ο Καραμανλής ότι σκοπός της ΕΡΕ ανάμεσα σε άλλα είναι να καταστήσει ανίσχυρη τη φθοροποιό επίδραση του κομμουνισμού. Μία ανάλυση περιεχομένου του πολιτικού λόγου του Καραμανλή (1956-1963) δείχνει μία συνεχή ολοκληρωμένη αντικομμουνιστική επιχειρηματολογία³¹.

Ο Γεωργ. Παπανδρέου χαρακτηρίζει το ΚΚΕ κόμμα προδοσίας και εγκλήματος, το θέτει εκτός «εθνικής παρατάξεως», των αστικών κομμάτων³². Επίσης απευθύνει δημόσιο έπαινο στα σώματα ασφαλείας για τη σύλληψη παρανόμων στελεχών του ΚΚΕ ανάμεσά τους και το Χαρ. Φλωράκη³³.

Σε αγόρευσή του στη Βουλή (1957) ο Παπανδρέου δηλώνει ότι δεν δέχεται τη γενική αμνηστεία, θέλει να συνεχισθεί η εκτόπιση (νόμος 1871 περί ληστείας), να διατηρηθούν οι φάκελοι. Τέλος δηλώνει: «... Το Κομμουνιστικόν Κόμμα εάν υπήρχε ιδεολογική δη-

μοκρατική συνέπεια δεν θα επιτρέπετο να είναι νόμιμον εις ουδεμίαν Δημοκρατίαν, όχι μόνον εις την Ελλάδα»³⁴.

Το κυρίαρχο αντικομμουνιστικό ιδεολόγημα αναπαράγεται μέσα από τα σχόλια των αθηναϊκών εφημερίδων κυρίως αυτών που πρόσκεινται στην ΕΡΕ. Μετά από μία ενδελεχή ανάλυση περιεχομένου εφημερίδων, εξετάζοντας συνολικά 9.455 φύλλα διαπιστώσαμε υψηλά ποσοστά αντικομμουνιστικής αρθρογραφίας. Ειδικότερα για την οχταετία 1956-1963 βρήκαμε ότι το ποσοστό των αντικομμουνιστικών άρθρων κατανέμεται ως εξής³⁵:

<i>Ακρόπολις</i>	51,4%
<i>Η Βραδυνή</i>	36%
<i>Καθημερινή</i>	35,7%
<i>Ελευθερία</i>	8,2%
<i>Το Βήμα</i>	5,6%

Μία συμπυκνωμένη θεώρηση του αντικομμουνιστικού ιδεολογήματος με δικαιολογητική τάση δίνει ο γνωστός προπαγανδιστής Γεώργ. Γεωργαλάς: «Ο Αντικομμουνισμός είναι άμυνα... η άμυνα της ζωής δεν είναι άρνησις. Άρνησις του δυτικού πολιτισμού, της ελευθερίας, της πατρίδος, της θρησκείας, της οικογενείας, της ιδιοκτησίας, του ατόμου και του ουμανισμού είναι ο κομμουνισμός που αποβλέπει εις την εκμηδένισιν αυτών των υπέρτατων αξιών της ζωής...»³⁶.

3.3. Εκτελεστικοί φορείς και αντικομμουνιστική βία

Ως επίσημους εκτελεστικούς φορείς του αντικομμουνιστικού εξαναγκασμού, ορίζουμε ένα μεγάλο πλέγμα κράτους-παρακράτους-παραεξουσίας το οποίο περιλαμβάνει τις ένοπλες δυνάμεις, τα σώματα ασφαλείας την εθνοφρουρά, τις μυστικές υπηρεσίες και τις παρακρατικές οργανώσεις. Η βάση του μηχανισμού αυτού στηριζόταν στον ασφυκτικό έλεγχο των φορέων από την ακροδεξιά αντικομμουνιστική οργάνωση Ιερός Δεσμός Ελλήνων Αξιωματικών (ΙΔΕΑ).

Ο ΙΔΕΑ φανάτιζε τα μέλη του κυρίως στρατιωτικούς με επιχειρήματα ότι το ΚΚΕ είναι: προδοτικό, ίδιο με φασισμό-ναζισμό, αντίθετο στην ατομική ελευθερία, ταπεινός λάτρης του κράτους, απαγορεύει την ελευθερία της σκέψης, υποβιβάζει τον άνθρωπο στην κατηγορία των κτηνών. Ο ΙΔΕΑ παρουσίαζε τα «Δεκεμβριανά» ως βίαιο ένοπλο κίνημα του ΚΚΕ να καταλάβει την εξουσία.

Το δεύτερο γύρο του εμφύλιου (1946-1949) παρουσίαζε ως νέα προσπάθεια του ΚΚΕ για βίαιη κατάληψη της εξουσίας. Πρόβαλε τον «κομμουνιστικό κίνδυνο», δηλαδή το φόβο μήπως το ΚΚΕ ξαναπροσπαθήσει (τρίτος γύρος) να καταλάβει την εξουσία. Έτσι η συμμετοχή της χώρας στο Δυτικό Συνασπισμό και ο αναβαθμισμένος ρόλος των Ενόπλων Δυνάμεων απέτρεπε τον ξενοκίνητο διεθνή κομμουνισμό³⁷.

Κύρια γνωρίσματα της αντικομμουνιστικής προσέγγισης ήταν στοιχεία όπως: η επιτηρούμενη ζώνη στα βόρεια σύνορα, οι αστυνομικοί φάκελλοι με θέμα τα φρονήματα των πολιτών (κατηγορία α' = εθνικόφρων, κατηγορία β' = νομιμόφρων, κατηγορία γ' = κομμουνιστής), γενικά η εφαρμογή του αντικομμουνιστικού νομοθετικού πλαισίου αλλά και η παρενόχληση αριστερών ακόμα και κεντρώων πολιτών. Εδώ σημειώνουμε το ρόλο των παρακρατικών οργανώσεων οι οποίες συνδέονται με κρατικούς φορείς και μπλέκονται σε επεισόδια αντικομμουνιστικής βίας, με γνωστό παράδειγμα τη δολοφονία Λαμπράκη³⁸.

Ενδεικτικά αναφέρουμε ορισμένες παρακρατικές οργανώσεις:

- Αντικομμουνιστική Οργάνωσις Νέων.
- Ένωσις Εθνικοφρόνων Ελασιτών.
- Οργάνωσις της Καρφίτσας.
- Κίνησις 4ης Αυγούστου.
- Ναζιστική Οργάνωσις Αθηνών.
- Σύνδεσμος Αντικομμουνιστριών Γυναικών³⁹.

Αναφορικά με τις ανθρώπινες συνέπειες του αντικομμουνισμού, δηλαδή δολοφονίες, εκτελέσεις, κρατήσεις, βασανισμούς, φυλακίσεις, εξορίες, στέρηση δικαιωμάτων πολιτικής, οικονομικής, κοινωνικής υφής, παραμένουμε επιφυλακτικοί στην παρουσίαση τεκμηριωμένων στοιχείων. Το επίσημο κράτος δεν παραδέχεται ότι έκανε χρήση βίας. Επίσης η ομάδα πρόκλησης κάποτε διογκώνει τον αριθμό των θυμάτων για δικούς της λόγους. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι το 1952 υπήρχαν 5.311 πολιτικοί κρατούμενοι και 2.200 πολιτικοί εξόριστοι. Πολιτικοί κρατούμενοι υπήρχαν μέχρι το 1964 όταν απολύθηκαν από την κυβέρνηση Παπανδρέου εκτός από τους καταδικασμένους για κατασκοπεία (ν. 375/1937), που αποφυλακίζονται το 1966⁴⁰.

Την εικόνα της αντικομμουνιστικής βίας συμπληρώνουν κάποια σημαντικά γεγονότα ενδεικτικά του αντικομμουνιστικού πλαισίου της εποχής⁴¹.

4. Παράγοντες του αντικομμουνισμού

Η έκβαση του εμφυλίου προσδιορίζει το ιστορικό, πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό πλαίσιο διαμόρφωσης της μετεμφυλιακής Ελλάδας, άρα και το κυρίαρχο ιδεολόγημα του αντικομμουνισμού. Με άλλα λόγια προσδιορίζεται η θέση της χώρας στο διεθνές σύστημα, η μορφή του πολιτεύματος, το μοντέλο οικονομικής ανοικοδόμησης, ανάπτυξης, κοινωνικής πολιτικής.

Εξετάζουμε και αναλύουμε την ανοικοδόμηση και οικονομική πολιτική με προοπτική κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης σε σχέση με τις υλικές καταστροφές και άλλες συνέπειες του εμφυλίου. Επίσης τον οριοθετημένο κοινοβουλευτισμό, δηλαδή τον αντικομμουνισμό ως κύριο παράγοντα οριοθέτησής του και τους εξωγενείς παράγοντες τροφοδοσίας του κυρίως τις ΗΠΑ που είναι η επικρατούσα ξένη επιρροή στην Ελλάδα.

4.1. Ανοικοδόμηση και ανάπτυξη

Ανάμεσα στις συνέπειες του εμφυλίου και της εμπόλεμης δεκαετίας γενικότερα, ήταν η καταστροφή της οικονομίας της χώρας, Ειδικότερα στην περίοδο 1944-1949 η απώλεια του ανθρώπινου δυναμικού φθάνει στην τάξη των 238.609 ατόμων. Πρόκειται για το άθροισμα φονευθέντων, εκτελεσθέντων, τραυματισθέντων, φυλακισθέντων, εξορισθέντων και πολιτικών προσφύγων. Επιπλέον η χώρα απώλεσε 1.500.000 ζώα, 47.000 κατοικίες, 240 βιομηχανικές μονάδες, 930 γέφυρες, 1.650 σχολεία⁴².

Η υποτίμηση της δραχμής κατά 50% σε σχέση με το δολλάριο των ΗΠΑ (1953), συνιστά ένδειξη της μονεταριστικής πολιτικής του σταθερού νομίσματος⁴³.

Η εφαρμογή του οικονομικού μοντέλου δυτικού τύπου, που εφαρμόζεται (1950-1967) δίνει έμφαση, εκτός από τη νομισματική σταθερότητα, στην αύξηση του βιομηχανικού προϊόντος καταναλωτικής υφής και όχι στη δημιουργία σοβαρής βαρείας βιομηχανίας. Η εισαγωγή καταναλωτικών αγαθών, η έμφαση σε έργα υποδομής, συνιστούν τα βασικά γνωρίσματα της οικονομικής πολιτικής⁴⁴.

Για τη στρατιωτική δικτατορία και χωρίς πρόθεση να παραβιάσουμε τα χρονικά πλαίσια αυτής της εργασίας, αναφέρουμε σε συντομία ότι ακολούθησε ένα αναπτυξιακό μοντέλο δυτικού τύπου παραδίδοντας όμως στη μεταπολίτευση μία αρνητική οικονομική

κατάσταση, λόγω της πετρελαϊκής κρίσης του 1973 που ακύρωσε κάποια θετικά στην οικονομία⁴⁵.

Μία άλλη διάσταση της οικονομικής πολιτικής, με σκοπό τον περιορισμό της ανεργίας που εν μέρει πέτυχε αλλά με κοινωνική αναστάτωση και συναισθηματικό πόνο, ήταν η εξωτερική μετανάστευση. Αναφέρουμε ως ενδεικτικό στοιχείο ότι στην περίοδο 1955-1966 μετανάστευσαν στο εξωτερικό συνολικά 743.130 άτομα επί συνολικού πληθυσμού 8.388.553 με βάση την απογραφή του 1961 δηλαδή ποσοστό 8,8%, επί του γενικού πληθυσμού⁴⁶.

Πίνακας 1

Οι δείκτες της κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης στην Ελλάδα:
Μία συγκριτική προσέγγιση⁴⁷

Δείκτες	1930-1939	1961-1971	1971-1981
Αστικοποίηση	+ 2,2%	+ 22,8%	+ 9%
Μεταφορές	+ 12,4%	+ 250,2%	+ 82%
Εκπαίδευση	+ 18,9%	+ 37,7%	+ 37,3%
Επικοινωνίες	+ 9 %	+ 81,1%	+214,8%
Εκβιομηχάνιση	+ 68,1%	+ 82%	+340 %
Μέσος όρος	+ 22,1%	+ 94,7%	+136,6%

Όπως δείχνει ο πίνακας 1 η ανάπτυξη στο μεσοπόλεμο βρίσκεται σε χαμηλά ποσοστά, ένδειξη υποανάπτυξης και φτώχειας, με μέσο όρο +22,1%. Αρκετά υψηλότερη είναι η ανάπτυξη στην περίοδο έξαρσης του αντικομμουνισμού με μέσο όρο 94,7%. Πολύ υψηλότερη είναι η ανάπτυξη μετά το 1971 και ειδικότερα στην πρώτη μεταπολιτευτική επταετία που συνυπολογίζουμε εδώ +136,6% γεγονός που συμβαδίζει με την επίσημη αποκλιμάκωση και κατάργηση του αντικομμουνισμού.

Μία άλλη διάσταση της οικονομικής κατάστασης είναι οι ανισότητες ανάμεσα στον πλούτο και την φτώχεια με προοπτική ολιγαρχίας (200 οικογένειες)⁴⁸.

Οι προϋπολογισμοί δημοσίως επενδύσεων προέβλεπαν μεγαλύτερο ποσοστό για τις αμυντικές δαπάνες σε σύγκριση με τις δαπάνες για κοινωνική πρόνοια. Από μια δειγματοληπτική ανάλυση προϋπολογισμών του κράτους (1957-1963), βρήκαμε ότι η άμυνα λάβαινε κατά μέσο όρο 17,2% των προϋπολογισμών, ενώ η κοινωνική πρόνοια μόλις το 5,3% μία αναλογία σχεδόν ένα προς τρία⁴⁹.

Ας δούμε όμως τις πολιτικές συνιστώσες του μετεμφυλιακού αντι-κομμουνισμού.

4.2. Ένας οριοθετημένος κοινοβουλευτισμός

Η εξέταση και ανάλυση των πολιτικών παραγόντων του μετεμφυλιακού αντικομμουνισμού στην περίοδο που λειτουργεί έστω οριοθετημένος ο κοινοβουλευτισμός (1950-1967), διέρχεται υποχρεωτικά από ένα βασικό ερώτημα: Γιατί το ελληνικό κράτος εφαρμόζει μια ακραία μορφή αντικομμουνισμού και όχι μια ήπια μορφή πειθούς στη θέση του εξαναγκαστικού μοντέλου. Γιατί δεν εφαρμόζονται ήπιες μορφές ενσωμάτωσης των αριστερών πολιτών στα δυτικο-ευρωπαϊκά πρότυπα.

Κατ' αρχήν η απάντηση δίνεται από την τοποθέτηση του Κων. Τσάτσου, διανοούμενου επίσημου εκπρόσωπου της ΕΡΕ και του καθεστώτος απευθυνόμενος σε βουλευτές της ΕΔΑ: «... Τα κράτη της Δύσης διαθέτουν ως ανασχετικά φράγματα κατά του κομμουνιστικού κινδύνου τον καθολικισμό και τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα. Εμείς δεν διαθέτουμε τίποτα από αυτά... Θα σας αντιμετωπίσω με τα σώματα ασφαλείας...»⁵⁰.

Στον αντίποδα αυτής της προσέγγισης κινείται η τοποθέτηση, λίγα χρόνια αργότερα, του πρωθυπουργού Γεωργ. Παπανδρέου: «... ο κομμουνισμός αποτελεί κίνδυνον, αλλά διαχωριζόμεθα από την ΕΡΕ ως προς την μέθοδον αντιμετώπισεώς του. Ημείς χαράσσομεν την δημοκρατικήν μέθοδον...»⁵¹.

Ο λόγος για τον οποίο χαρακτηρίζουμε εκείνο τον κοινοβουλευτισμό οριοθετημένο είναι επειδή λειτουργούσαν περιορισμοί συνταγματικοί και εξωθεσμικοί που εμπόδιζαν τον εκσυγχρονισμό του.

Οι αυξημένες εξουσίες που παρείχε το σύνταγμα του 1952 στον εκάστοτε βασιλιά του έδινε το δικαίωμα παρέμβασης στην κομματική-πολιτική ζωή, ερχόμενος κάποτε σε σύγκρουση με τον λαϊκά εκλεγμένο πρωθυπουργό. Υπάρχουν πολλά παραδείγματα ανακτορικών παρεμβάσεων, με κορυφαίο και καταλυτικής σημασίας για την Ελλάδα, εκείνο της κρίσης του Ιουλίου 1965⁵².

Η διεξαγωγή διαβλητών βουλευτικών εκλογών, που νοθεύονταν είτε έμμεσα είτε άμεσα με διάφορους τρόπους για να ευνοηθεί η συντηρητική παράταξη (ΕΣ-ΕΡΕ), υπονόμει την πολιτική και κοινωνική συνοχή του τόπου. Ενδεικτικό παράδειγμα οι βουλευτικές εκλογές του 1961 που τις χαρακτήρισε βία και νοθεία⁵³.

Άλλοι τομείς περιορισμού της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας όπως ο περιορισμός της εκπροσώπησης, της λογοκρισίας, του περιορισμού των συναθροίσεων, του περιορισμού των συνδικαλιστικών ελευθεριών, συμπλήρωναν την εικόνα της οριοθέτησης⁵⁴.

Βασικός φορέας οριοθέτησης του κοινοβουλευτισμού ήταν εκτός από τον βασιλιά και τις ΗΠΑ το παρακρατικό-παραεξουσιαστικό πλέγμα εξουσίας ελεγχόμενο και κατευθυνόμενο από τον ΙΔΕΑ, όπως έχουμε ήδη αναλύσει. Η ουσία του πολιτικού προβλήματος είναι η αδυναμία της πολιτικής ηγεσίας να θέσει κάτω από κοινοβουλευτικό έλεγχο τον ΙΔΕΑ. Αυτή η αδυναμία του συστήματος προκαλεί τελικά την ανατροπή του κοινοβουλευτικού πειράματος, σταδιακά του ίδιου του θεσμού της βασιλείας, απαξιώνοντας τον ΙΔΕΑ και τις ΗΠΑ ως συμμάχου της Ελλάδας.

Εάν δεχτούμε ότι η οριοθέτηση του κοινοβουλευτισμού σκοπό είχε την ανάσχεση της επιρροής του κομμουνιστικού κινήματος, πρέπει να ορίσουμε πιο συγκεκριμένα τον «κομμουνιστικό κίνδυνο», όπως τον πρόβαλε η αντικομμουνιστική προπαγάνδα.

Η επικράτηση της ΕΔΑ με κοινοβουλευτικά μέσα ήταν ένας φόβος της αστικής πλευράς, ιδιαίτερα μετά τις βουλευτικές εκλογές του 1958 όταν ήρθε δεύτερο κόμμα⁵⁵.

Μία ανάλυση της κοινοβουλευτικής δύναμης της ΕΔΑ (1951-1964) δεν φανερώνει κίνδυνο κατάληψης της εξουσίας μέσα από την κάλπη. Ο μέσος όρος των ποσοστών της ΕΔΑ ήταν 14,2% και ο μέσος όρος των βουλευτικών εδρών 30⁵⁶.

Σημειώνουμε ότι η εκδοχή να καταλάβει η ΕΔΑ την εξουσία με την βία φαίνεται επίσης ακραία, με δεδομένη την συμφωνία της Γιάλτας και πολλούς άλλους παράγοντες⁵⁷. Αν ακόμα υποθέσουμε ότι η ΕΔΑ πετύχαινε να κάνει μία ένοπλη εξέγερση καταλαμβάνοντας την εξουσία, είμαστε υποχρεωμένοι να υποθέσουμε επίσης ότι θα γινόταν στρατιωτική επέμβαση των ΗΠΑ-NATO που θα επανέφερε το status-quo, πιθανόν χωρίς σοβαρή αντίδραση από την πρώην. ΕΣΣΔ.

Αλλιώς έβλεπαν τα πράγματα οι θεωρητικοί του αντικομμουνισμού, οι οποίοι σε κλίμα ψυχολογικής προετοιμασίας, για την στρατιωτική δικτατορία του 1967, ανέπτυσαν το επιχείρημα του σχεδίου «κομμουνιστικοποίησης» της χώρας με βάση συγκεκριμένο σχέδιο, το οποίο θα ξετυλιγόταν σε δύο συγκεκριμένες φάσεις.

Σύμφωνα πάντα με τον θεωρητικό του αντικομμουνισμού Γεωργ. Γεωργαλά, σε πρώτη φάση θα γινόταν «εθνική δημοκρατική αλλαγή», με άλλα λόγια λήψη μέτρων που δεν θα υπέρβαιναν τα επιτρεπόμενα στα πλαίσια του Δυτικού Συνασπισμού. Σε δεύτερη φάση, κατά Γεωργαλά, η Ελλάδα θα χωριζόταν από τις ΗΠΑ και το NATO με ενέργειες της ΕΔΑ η οποία στην συνέχεια θα παρέδιδε την σκυτάλη στο ΚΚΕ. Έτσι η επικράτηση του ΚΚΕ θα πετύ-

χαινε: «... με συνδυασμένη εσωκοινοβουλευτική και εξωκοινοβουλευτική δράση στο χτίσιμο του ενιαίου μετώπου... με σκοπό την ανατροπή της σημερινής κυβερνήσεως και την διαδοχήν της από έναν σχήμα συνοδοιποριακού χαρακτήρος»⁵⁸.

Η αιτιολογική βάση για την επιβολή της δικτατορίας του 1967 από τους πρωταίτιους ήταν ότι υπήρχε «κομμουνιστικός κίνδυνος» από τον οποίο έσωσαν τη χώρα⁵⁹.

Ακολουθούν οι εξωγενείς παράγοντες του μετεμφυλιακού αντικομμουνισμού.

4.3. Εξωγενείς παράγοντες

Η έκβαση του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου ανέδειξε το διεθνές διπολικό σύστημα με τις ΗΠΑ και την πρώην ΕΣΣΔ. Η συγκρότηση του Κινήματος των Αδεσμεύτων (1955) ολοκληρώνει την εικόνα του συστήματος⁶⁰.

Η έκβαση του εμφυλίου στην Ελλάδα την εντάσσει στο Δυτικό Συνασπισμό με εξαρτήσεις και υποχρεώσεις κυρίως στο ΝΑΤΟ και στις ΗΠΑ. Ειδικότερα αναφέρουμε ότι από τις ΗΠΑ η χώρα έλαβε:

- Στρατιωτική βοήθεια (1950-1967) \$ 1.722 εκατ.
- Οικονομική βοήθεια (1950-1963) \$ 1.356 εκατ.

Η οικονομική βοήθεια διακόπτεται το 1963 επειδή θεωρείτο ότι η Ελλάδα πέρασε τη φάση της υποανάπτυξης⁶¹.

Η μεταπολεμική παγίωση της σοβιετικής κυριαρχίας στην Α. Ευρώπη, ζώνη επιρροής της, κωδικοποιεί τον όρο «σιδηρούν παραπέτασμα»⁶². Στην Κίνα η κατάληψη της εξουσίας από το Μάο και τους συντρόφους του⁶³, τα γεγονότα της Κορέας, όλα παράγουν φόβους στη Δύση για επέκταση της κομμουνιστικής επιρροής σε παγκόσμια κλίμακα⁶⁴.

Η συμμετοχή της Ελλάδας στον πόλεμο της Κορέας δίνει το μέτρο επιρροής των ΗΠΑ. Ο Αλ. Παπάγος δηλώνει: «... έλληνες πολεμούν επί διετίαν εις την Κορέαν με την συνείδησιν ότι η γη η οποία ευρίσκεται εκεί και ποτίζεται υπό ελληνικού αίματος αποτελεί προέκτασιν της ίδιας αυτών ιεράς γης»⁶⁵.

Η προεδρία Ντ. Αϊζενχάουερ (1953-1960) κυριαρχείται από το μακαρθισμό, μία ακραία μορφή αντικομμουνισμού στο εσωτερικό των ΗΠΑ που επηρέαζε σε κάποιο βαθμό τους συμμάχους των ΗΠΑ κυρίως την Ελλάδα⁶⁶.

Ο ίδιος ο πρόεδρος Αϊζενχάουερ πίστευε ότι ο «κομμουνισμός»

είναι εχθρική ιδεολογία με διεθνή διάσταση, αθεϊστικό χαρακτήρα, αδίστακτος στους στόχους του και ανήθικος στις μεθόδους του. Διεκήρυττε μάλιστα ότι δεν θα ησυχάσει μέχρι τα υποδουλωμένα (στον κομμουνισμό) έθνη αποκτήσουν πλήρη ελευθερία⁶⁷.

Στις ΗΠΑ τότε κυριαρχεί η θεωρία της ανάσχεσης, δηλαδή αναδίπλωσης της σοβιετικής επιρροής στον κόσμο, μία επιθετική ψυχροπολεμική προσέγγιση⁶⁸.

Από τα πολυάριθμα επεισόδια της θητείας Αϊζενχάουερ ξεχωρίζουμε την στρατιωτική επέμβαση των ΗΠΑ στο Λίβανο (1958), επειδή αποτελεί παράδειγμα πρακτικής εφαρμογής του διακηρυγμένου «Δόγματος Αϊζενχάουερ»⁶⁹.

Την ίδια οχταετία η υπογραφή συμφωνίας για βάσεις των ΗΠΑ στην Ελλάδα (1953) ενισχύει τη θέση της χώρας στο Δυτικό Στρατόπεδο⁷⁰. Παράλληλα σημειώνονται αντιφάσεις στις σχέσεις Ελλάδας-Δύσης τόσο με τον ένοπλο αγώνα της ΕΟΚΑ στην Κύπρο (1954-1959) όσο και με τα γεγονότα της «Πόλης» το 1955, πιθανόν όχι άσχετα μεταξύ τους⁷¹.

Η προεδρία Τζ. Κέννεντυ (1961-1963) η οποία, παρά τις προσδοκίες για διεθνή ύφεση και ειρήνη με χρήση ηπιότερων μορφών πάλης απέναντι στον «κομμουνιστικό κίνδυνο», κυριαρχείται από ψυχροπολεμική ένταση.

Η διακήρυξη Κέννεντυ ότι οι ΗΠΑ θα υποστούν οποιοδήποτε κόστος, οποιαδήποτε θυσία, οποιαδήποτε δοκιμασία, θα στηρίξουν οποιοδήποτε φίλο, θα αντιταχθούν σε οποιοδήποτε εχθρό (τον κομμουνισμό) για την επιτυχή επιβίωση της ελευθερίας, έδινε τον τόνο της αναμενόμενης πολιτικής.

Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι οι ΗΠΑ αναγνώρισαν επίσημα το αποτέλεσμα των βουλευτικών εκλογών της Ελλάδας (1961) επί προεδρίας Κέννεντυ, ως απόδειξη πίστης στα ιδεώδη της ελευθερίας και της αξιοπρέπειας του ατόμου. Ταυτόχρονα ο πρέσβυς των ΗΠΑ στην Αθήνα διεμήνυε ότι οι εκλογές (βίας και νοθείας) ήταν ένα τόσο δυνατό χαστούκι για τους κομμουνιστές που έκαναν τα δόντια τους να κουνηθούν⁷².

Επί προεδρίας Κέννεντυ σημειώνεται η οικοδόμηση του Τείχους του Βερολίνου (1961). Επίσης η γνωστή κρίση των πυραύλων της Κούβας (1962) κατέδειξε την επικινδυνότητα του αμερικανο-σοβιετικού ανταγωνισμού στην πυρηνική εποχή.

Μετά τη δολοφονία Κέννεντυ η προεδρία Λυντ. Τζόνσον (1963-1968), η οποία σε συνδυασμό με την ανατροπή του σοβιετικού ηγέτη Νικ Κρούτσεφ (1964), διαμόρφωνε συνθήκες παραπέρα όξυνσης του ψυχρού πολέμου. Μία από τις αμερικάνικες πολιτικές

αντίδρασης, στον παγκόσμιο ανταγωνισμό με την πρώην ΕΣΣΔ, ήταν η εκδήλωση πολλών φιλοδυτικών στρατιωτικών πραξικοπημάτων ανάμεσά τους και το ελληνικό (1967), πάντα με δικαιολογία την ύπαρξη «κομμουνιστικού κινδύνου»⁷³.

Μία άλλη πολιτική αντίδρασης των ΗΠΑ επί Τζόνσον στον «κομμουνιστικό κίνδυνο», ήταν η άμεση στρατιωτική επέμβαση. Αυτή η πολιτική είχε σαν βάση την «θεωρία ντόμινο» με ειδική αναφορά στην περιοχή της Ινδοκίνας⁷⁴.

Η «θεωρία ντόμινο» είχε σαν συνέπεια τη μεγάλη στρατιωτική εμπλοκή των ΗΠΑ στο Βιετ-Ναμ με 500.000 στρατό και προοπτική δεκαετίας όπου τελικά επικράτησε καθεστώς «υπαρκτού σοσιαλισμού». Ένα ενδεικτικό παράδειγμα άμεσης στρατιωτικής επέμβασης των ΗΠΑ σε άλλη περιοχή του κόσμου ήταν αυτή στην Δομινικανή Δημοκρατία (1965) με την συμμετοχή 22.000 στρατιωτών⁷⁵.

Έχοντας από την αρχή ορίσει την επιρροή των ΗΠΑ, ως κυρίαρχη για την Ελλάδα και ειδικότερα ως προς τον αντικομμουνισμό, δεν είχαμε πρόθεση να αγνοήσουμε την σοβιετική επιρροή. Αυτή η επιρροή περνά μέσα από το εκτός νόμου ΚΚΕ, στον βαθμό που καταφέρνει κατά περίπτωση να περάσει τις θέσεις του στην ΕΔΑ. Η ΕΔΑ ούτε την εξουσία πήρε ούτε η Ελλάδα άλλαξε καθεστώς και στρατόπεδο. Έτσι η υπαρκτή σοβιετική επιρροή στην Ελλάδα μπορεί να εξετασθεί και να αναλυθεί σαν δευτερεύουσας σημασίας για την πορεία της χώρας⁷⁶.

Οι ελληνο-σοβιετικές σχέσεις, στην υπό εξέταση περίοδο δεν ήταν ικανοποιητικές. Αναφέρουμε σε συντομία γεγονότα, όπως η επίσκεψη του σοβιετικού υπουργού εξωτερικών Δημ. Σεπίλωφ στην Αθήνα το 1956, τις επισκέψεις δύο «αστών» πολιτικών στη Μόσχα του Σοφ. Βενιζέλου (1959) και του Σπ. Μαρκεζίνη (1959). Οι απειλές Κρούτσεφ κατά της Ελλάδας ότι θα κονιορτοποιήσει τον Παρθενώνα σε περίπτωση πυρηνικού πολέμου και εφόσον η χώρα φιλοξενούσε στο έδαφός της πυραύλους των ΗΠΑ έδιναν αρνητικό τόνο. Οι δηλώσεις του σοβιετικού υπουργού εξωτερικών Αντρ. Γκρομύκο για το Κυπριακό, που κρίθηκαν επιζήμιες για την ελληνο-κυπριακή πλευρά, είχαν σαν συνέπεια την ακύρωση επίσημης επίσκεψης στη Μόσχα το 1965 του πρωθυπουργού Γεωργ. Παπανδρέου⁷⁷.

Πέρα από τους δύο άξονες του διπολισμού αναδεικνύεται μία τρίτη κίνηση χωρών στο διεθνές σύστημα, κυρίως πρώην αποικιών και όχι μόνο, γνωστή ως Κίνημα των Αδεσμεύτων, με σημείο εκκίνησης τη διάσκεψη του Μπαντούγκ της Ινδονησίας το 1955 και τη συμμετοχή 30 χωρών⁷⁸.

Οι Αδέσμευτοι είχαν σαφείς τοποθετήσεις ως προς το διεθνές σύστημα αλλά και κάποια κοινά γνωρίσματα για τη διαμόρφωση πολιτικο-οικονομικών καθεστώτων στο εσωτερικό των χωρών τους⁷⁹.

Το ερώτημα είναι αν υπήρχε επιρροή του Κινήματος των Αδεσμεύτων σε συγκεκριμένες πολιτικές δυνάμεις στο εσωτερικό της Ελλάδας. Υπήρχε δηλαδή πρόταση κάποιων δυνάμεων να αποχωρήσει η Ελλάδα από το Δυτικό Συνασπισμό και να προσχωρήσει στους Αδέσμευτους; Σημειώνουμε βέβαια ότι για τον επίσημο αντικομμουνισμό δεν ήταν σαφής ο διαχωρισμός Ανατολικού Συνασπισμού-Κινήματος Αδεσμεύτων. Τόσο οι ΗΠΑ-NATO όσο και η εσωτερική κυρίαρχη εξουσία ήθελαν οπωσδήποτε να μείνει η Ελλάδα στη Δύση⁸⁰.

5. Συμπεράσματα

Εξετάσαμε και αναλύσαμε το φαινόμενο της κρατικής βίας στη μετεμφυλιακή Ελλάδα (1950-1967), ως προς την κυριότερη μορφή της που ήταν ο αντικομμουνισμός.

Έχοντας αναλύσει το θεωρητικό πλαίσιο του φαινομένου και σχηματοποιώντας το εργαστήρι προτάσεων, κάναμε σύντομη ιστορική αναδρομή στον αντικομμουνισμό του ελληνικού μεσοπολέμου. Διερευνήσαμε το φαινόμενο ως προς τις εκφάνσεις, τους εκτελεστικούς φορείς, τους πολιτικούς παράγοντες (εσωτερικούς και εξωγενείς), τις κοινωνικές και οικονομικές παραμέτρους. Συμπεραίνουμε τα ακόλουθα:

- α) Παρατηρείται έξαρση του φαινομένου του αντικομμουνισμού (ιδεολογικού-νομοθετικού-υλικού), σε όλη την διάρκεια της περιόδου που εξετάζουμε.
- β) Ο κυριότερος παράγοντας έξαρσης του φαινομένου είναι ιστορικοπολιτικός, με ρίζες στην εμπόλεμη περίοδο της χώρας (1940-1949), ειδικότερα όμως στον ελληνικό εμφύλιο (1944-1949).
- γ) Τεκμηριώνεται σαφής σχέση του εγχώριου αντικομμουνισμού, με τις προσεγγίσεις της Δύσης, ειδικότερα των Η.Π.Α., για τον «κομμουνιστικό κίνδυνο» εσωτερικό και διεθνή ως προς τις μεθόδους αντιπαράθεσης μαζί του.
- δ) Υπάρχει αναλογική σχέση της ποιότητας λειτουργίας του κοινοβουλευτισμού με τον αντικομμουνισμό.
- ε) Οι δυσκολίες ανοικοδόμησης της οικονομίας, η ραγδαία κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη, η έλλειψη πολιτικής δίκαιης ανακατα-

νομής του εθνικού εισοδήματος, οι υψηλές δαπάνες για εξοπλισμούς, η σχεδόν ανυπαρξία κοινωνικού κράτους στα δυτικοευρωπαϊκά πρότυπα, ενισχύουν τον αντικομμουνισμό του εξαναγκασμού, αντί για μία ήπια προσέγγιση πειθούς στα πλαίσια του κοινοβουλευτικού διαλόγου⁸¹.

Η στρατιωτική δικτατορία που ακολούθησε την περίοδο που εξετάσαμε αποτελεί παράγοντα έξαρσης, όχι μόνον του αντικομμουνισμού αλλά μιάς γενικευμένης καταστολής λόγω της φύσης του πολιτεύματος.

Τέλος αξίζει να σημειωθεί ότι η μεταπολίτευση του 1974 είναι αυτή που κατήργησε τον επίσημο αντικομμουνισμό με συμβολή όλων των κυβερνήσεων από το 1974 μέχρι το 1989.

Πολιτικές πράξεις όπως η νομιμοποίηση του ελληνικού κομμουνιστικού κινήματος, η αναγνώριση της εθνικής αντίστασης, ο επαναπατρισμός των πολιτικών προσφύγων και η ψήφιση νόμου για την άρση των συνεπειών του εμφυλίου καταργούν τον επίσημο αντικομμουνισμό⁸².

Σημειώσεις

1. Ο αντικομμουνισμός δεν μπορεί να θεωρηθεί ιδεολογία παρά ιδεολόγημα και μάλιστα αρνητικό.

2. Όλη η ανάλυση στο: Δημ. Ψύλλας, *Πρόβλημα Αντικομμουνιστικής Βίας: Σύγκριση Δύο Περιόδων 1956-1963, 1974-1981*, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 1996, σελ. 60-61.

3. Ο αντικομμουνισμός καταργείται με τη νομιμοποίηση του κομμουνιστικού κινήματος το 1974. Παραπέρα εκκρεμότητες που συνδέονται με τον αντικομμουνισμό ως προς την κατοχή και τον εμφύλιο ρυθμίζονται αργότερα, όπως η αναγνώριση της εθνικής αντίστασης (1982) και η άρση των συνεπειών του εμφυλίου (1989).

4. Παν. Καλογεράτος, *Οι Πολιτικοί Θεσμοί*, Α' τόμ., εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα, 1985, σελ. 68.

5. Αγγ. Ελεφάντης, *Μας Πήραν την Αθήνα...*, εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2003, σελ. 136-137. Για την ανάλυση της εθνικοφροσύνης ως ιδεολογίας του τρόμου και της ενοχοποίησης βλέπε στο ίδιο: σελ. 135-152. Ειδικότερα για τη συναίνεση και από τμήμα του φιλελεύθερου-κέντρου χαρακτηριστική είναι η τοποθέτηση του Γεωργ. Παπανδρέου: «... Απευθύνομεν κατά την στιγμήν αυτήν της βαθείας μας συγκινήσεως από την μνήμην του παρελθόντος ευγνώμονα χαιρετισμόν προς τον μέγαν Ηγέτην της Μεγ. Βρετανίας, τον Ουίλστον Τσώρτσιλ. Εις εκείνον μόνον εύρομεν ανταπόκρισιν,

εκείνος εβοήθησε μέχρι τέλους. Το έθνος θα του είναι αιωνίως ευγνώμον. Και ο κομμουνισμός συνετρίβη τον Δεκέμβριον». Βλέπε, Γεώργ. Λεονταρίτης, *Ποιοι Ήθελαν τα Δεκεμβριανά*, εκδ. Φιλιππότης, Αθήνα, 1986, σελ. 44.

6. R. Bissel, *Varieties of Political Repression*, Praeger, New York, 1986, σελ. 9-10.

7. Για την κρατική βία γενικά βλέπε, E. Mickolus, *The Literature of Terrorism*, Greenwood Press, Westport-Connecticut, 1980.

Σημειώνουμε επίσης ότι οι θεωρητικοί του αντικομμουνισμού τον όριζαν «διαλεκτικά» σαν άρνηση της άρνησης που συνιστά θετική ιδεολογική θέση. Επίσης θεωρούσαν τον κομμουνισμό εχθρό του έθνους, της δημοκρατίας, των εργαζομένων, της προόδου, της εθνικής ασφάλειας, της ειρήνης, της εδαφικής ακεραιότητας (Μακεδονικό), του χριστιανισμού, του πολιτισμού γενικότερα. Για όλα αυτά βλέπε, Γεώργ. Γεωργάλας, «Η ιδεολογία του αντικομμουνισμού», περ. *Σοβιετολογία*, τόμ. 2, τεύχ. 10, Οκτώβριος 1961, σελ. 579-594, 632-636.

8. A. Berkman, *ABC of Anarchism*, Freedom Press, London, 1964.

9. Χρησιμοποιούμε τον όρο «εξαρτησιακή» από μετάφραση του ισπανικού όρου «dependencia» ο οποίος αντιπροσωπεύει την εν λόγω σχολή. Βλέπε, F.H. Cardoso, E.F. Faletto, *Dependency and Development in Latin America*, University of California Press, Berkeley California, 1978.

10. Πρόκειται για τις πέντε θεωρητικές προτάσεις του L. Hamilton περί μελέτης της κρατικής βίας. Ειδικότερα βλέπε, Alf. Schmid, Alb. Jongman, *Political Terrorism*, Transaction Books, New Brunswick, Canada, 1988, σελ. 65-67.

11. A. Dallin, G.A. Breslauer, *Political Terror in Communist Systems*, Stanford University Press, Stanford California, 1970.

12. Dav. Easton, *A Systems Analysis of Political Life*, John Wiley and Sons, New York, 1965.

13. Am. Perlmutter, *Modern Authoritarianism, A Comparative Institutional Analysis*, Yale University Press, New Haven Connecticut, 1981.

14. Guil. O' Donnel, *Modernization and Bureaucratic Authoritarianism*, University of California Press, Berkeley California, 1973.

15. Ted. Rob Gurr, Anger, *Violence and Politics*, Englewood Cliffs, Prentice Hall, New Jersey, 1972.

16. Δημ. Δημητράκος, *Πολιτική Εξουσία και Επανάσταση*, εκδ. Εξάντας, Αθήνα, 1976.

17. Η προσέγγιση της πολιτικής και κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης, χρησιμοποιείται εδώ με τα αυστηρά μεθοδολογικά κριτήρια και τον εμπειριστικώς θεωρητικό προβληματισμό του καθηγητή Κλεομ. Κουτσούκη, ο οποίος είναι ο εισηγητής των προσεγγίσεων αυτών στην Ελλάδα. Βλέπε, α) Κλεομ. Κουτσούκης, *Η Πολιτική και Κοινωνικοοικονομική Ανάπτυξη στην Ελλάδα*, εκδ. Αναστασίου, Αθήνα, 1988, σελ. 19-154· β) του ιδίου, *Η Πολιτική Ανάπτυξη*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 1999, σελ. 83-239 και 241-283.

18. Αντ. Σολάρο, *Ιστορία του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας*, εκδ. Πλειάς, Αθήνα, 1975, σελ. 13-18.

19. Δημ. Ψύλλας, «Ο αντικομμουνισμός στον μεσοπόλεμο», *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, τόμ. Θ', τεύχ. 32, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας - εκδ. Παπαζήσης, Βόλος - Αθήνα, Μάιος 2002, σελ. 57-90.

20. Αντ. Σολάρο, *Ιστορία του...*, όπ. παρ., σελ. 47-49.

21. Δημ. Ψύλλας, «Ο αντικομμουνισμός...», *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, όπ. παρ., σελ. 65-67.

22. Βλέπε, J.R. Wegs, *Europe Since 1945*, St. Martin's Press, New York, 1984, σελ. 12-17. Αναλυτικότερη εξιστόριση των ιστορικών εξελίξεων στην: *Εγκυκλοπαίδεια Columbia*, Columbia University Press, New York, 1979, λήμματα: Βελγία, τόμ. 3, σελ. 740-741. Βουλγαρία, τόμ. 4, σελ. 1020-1021. Γερμανία (East), τόμ. 9, σελ. 2689-2690. Ουγγαρία, τόμ. 11, σελ. 3220-3221. Επίσης: *Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος-Λαρούς*, 12 τόμοι, εκδ. Πάπυρος, Αθήνα, 1964, λήμματα: Αλβανία, τόμ. 2, σελ. 336. Ένωσις Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών, τόμ. 6, σελ. 559-560. Πολωνία, τόμ. 11, σελ. 289. Ρουμανία, τόμ. 11, σελ. 631. Επανερχόμενοι στον ελληνικό εμφύλιο φαίνεται ότι οι σοβιετικοί ηθρούσαν τις διεθνείς δεσμεύσεις τους. Ενδεικτικό είναι το τηλεγράφημα Σπυριδόνωφ από Σόφια προς ΚΚΕ που έμμεσα εκφράζει τον Στάλιν: «... η ένοπλη ενίσχυση προς τους έλληνες συντρόφους απέξω είναι γενικά αδύνατη. Βοήθεια από μέρους της Βουλγαρίας ή Γιουγκοσλαβίας σήμερα λίγο θα βοηθήσει τους έλληνες συντρόφους... (οι του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ) να δείξουν εξαιρετική ευλυγισία... να περιμένουν ευνοϊκότερη στιγμή για πραγματοποίηση δημοκρατικού τους προγράμματος...». Βλέπε, Γεώργ. Λεονταρίτης, *Ποιοι Ήθελαν...*, όπ. παρ., σελ. 154.

23. Το πολίτευμα πηγάζει από τον εμφύλιο με τις βουλευτικές εκλογές του 1946 και το δημοψήφισμα της ίδιας χρονιάς (βασιλεία 68,4%). Βλέπε, Ηλ. Νικολακόπουλος, *Η Καχεκτική Δημοκρατία*, εκδ. Πατάκης, Αθήνα, 2001, σελ. 74-77, 88-91. Για ενδελεχή ανάλυση του μετεμφυλιακού αντικομμουνισμού (1956-1963), Δημ. Ψύλλας, *Πρόβλημα Αντικομμουνιστικής...*, όπ. παρ., σελ. 46-48.

24. Βλέπε, Νικ. Αλιβιζάτος, *Οι Πολιτικοί Θεσμοί σε Κρίση*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1986, σελ. 459-479, 499-482. Για τα στοιχεία που παρουσιάζουμε έγινε συνυπολογισμός από πίνακες περιεχομένων της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως, εφημ. *Αυγή*, 10-1-1975. Επίσης, Νικ. Ψυρούκης, *Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας*, Β' τόμ, εκδ. Επικαιρότητα Ο.Ε., Αθήνα, 1983, σελ. 96-97.

Για ένα ατομικό δελτίο νομιμοφροσύνης που επέχει θέση υπεύθυνης δήλωσης, μιας δήλωσης (άρθρο 4 παράγραφος 3, Α.Ν. 516/1948) αρχαικής προέλευσης βλέπε, Δημ. Ψύλλας, *Πρόβλημα Αντικομμουνιστικής...*, όπ. παρ., σελ. 238-244, στο παράρτημα Ε.

25. Μελ. Μελετόπουλος, *Ιδεολογία του Δεξιού Κράτους 1949-1967*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 1993, σελ. 40-54.

26. *Όπ. παρ.*, σελ. 51-52.

27. *Όπ. παρ.*, σελ. 103-104.

28. *Όπ. παρ.*, σελ. 59-61.

29. Βλέπε Κωστ. Τσουκαλάς, *Η Ελληνική Τραγωδία*, εκδ. Νέα Σύνορα - Α.Α. Λιβάνης, Αθήνα, 1981, σελ. 181.

30. Μελ. Μελετόπουλος, *Ιδεολογία του...*, όπ. παρ., σελ. 85.
31. Ανάλυση περιεχομένου από:
- α) Εφημερίδα *Ακρόπολις*, 15-2-1956, 19-2-1956, 11-12-1957, 2-9-1961, 13-6-1962, 2-3-1963.
- β) Εφημερίδα *Βραδυνή*, 2-9-1961, 13-6-1962, 2-3-1963.
32. Ηλ. Νικολακόπουλος, *Η Καχεκτική...*, όπ. παρ., σελ. 102. Πρέπει να τονίσουμε ότι οι χαρακτηρισμοί «προδοσία» και «έγκλημα» ξεκινάει από τον τρόπο που η αντικομμουνιστική πλευρά έβλεπε τον εμφύλιο ακόμα και την κατοχή. Ενδεικτικό παράδειγμα οι απόψεις του Νικ. Πλαστήρα: «... οι της Άκρας Αριστεράς πιστεύουν ότι έχουν την παμπηφίαν του λαού και ότι αυτοί απηλευθέρωσαν την Ελλάδα... Αυτά είναι ουτοπίες... Εγώ δεν παραδέχομαι ότι τα αντάρτικα σώματα απηλευθέρωσαν την Ελλάδα. Η Ελλάς απηλευθερώθει από την γενικήν εξέλιξιν του πολέμου». Βλέπε, Γεώργ. Λεονταρίτης, *Ποιοι Ήθελαν...*, όπ. παρ., σελ. 92-93.
33. Τασ. Βουρνάς, *Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας*, εκδ. Αφοί Τολίδη Ο.Ε. χ.ημ., Αθήνα, σελ. 60.
34. Γιαν. Παπαδημητρίου, *Η Αναλαμπή της Αριστεράς*, εκδ. Φιλίστωρ, Αθήνα, 2001, σελ. 60-61. Επίσης ο Παπανδρέου εξίσωνε τα άκρα δηλώνοντας: «Φασισμός και κομμουνισμός, φασισμός της δεξιάς και φασισμός της αριστεράς δεν δικαιούνται να είναι νόμιμα κόμματα της Δημοκρατίας». Βλέπε, περ. *Σοβιετολογία*, τόμ. 2, τεύχ. 3, Μάρτιος 1961, σελ. 173. Τέλος αναγνώριζε ότι η ΕΔΑ δεν είναι κομμουνιστικό κόμμα αλλά σημείωνε ότι όλοι οι κομμουνιστές βρίσκονται μέσα στην ΕΔΑ. Βλέπε *όπ. παρ.*, σελ. 181.
35. Ολόκληρη η ανάλυση περιεχομένου (1956-1963) και την (1974-1981) στο: Δημ. Ψύλλας, *Πρόβλημα Αντικομμουνιστικής...*, όπ. παρ., σελ. 62-69.
- Επίσης για τα έντυπα που κυκλοφορούσαν βλέπε, Στρ. Μπουρνάζος, «Το ελληνικό αντικομμουνιστικό έντυπο 1957-1967», περ. *Αρχειοτάξιο*, τεύχ. 5, Μάιος 2003, σελ. 52-63.
36. Γεώργ. Γεωργαλάς, *Κομμουνισμός. Η Άρνησις της Αρνήσεως*, Υπουργείον Προεδρίας της Κυβερνήσεως χ.ημ., Αθήνα.
37. *Η Αγωγή του Στρατιώτου και Παντός Έλληνος*, Γενικόν Επιτελείον Στρατού, Αθήνα, 1954, σελ. 241.
38. Παυλ. Πετρίδης, *Δολοφονία Λαμπράκη. Ανέκδοτα Ντοκουμέντα (1963-1966)*, εκδ. Προσκήνιο, Αθήνα, 1995.
39. Ανδρ. Λεντάκης, *Παρακρατικές Οργανώσεις και η 21η Απριλίου*, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, 1975, σελ. 103-110.
40. Τασ. Βουρνάς, *Ιστορία της...*, όπ. παρ., σελ. 10 και 210-211.
41. Αναφερόμαστε σε γεγονότα όπως: Η δίκη των αεροπόρων (1951), η εκτέλεση Μπελογιάννη (1952), οι δίκες για κατασκοπεία (1952-1954), η δίωξη συγγραφέων για ενασχόληση με «μαρξιστικά» κείμενα (π.χ. Βουρνάς, Στοματίου), η εκτέλεση Πλουμπίδη (1954), η δολοφονία Λαμπράκη (1963).
42. Στέργ. Μπαμπανάσης, «Οι Οικονομικές Πτυχές του Εμφυλίου», στο: Κλ. Κουτσούκης, Ιωάν. Σακκάς (επιμ.), «*Πτυχές του Εμφυλίου Πολέμου*, εκδ. Φιλίστωρ, Αθήνα, 2000, σελ. 39-53. Επίσης, Δημ. Ζαφειρόπουλος, *Ο Αντισυμμοριακός Αγών 1945-1949*, χ. εκδ., Αθήνα, 1956. Επίσης, *Σύντομη*

Ιστορία του ΚΚΕ, μέρ. Α', Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΕ, Αθήνα, 1956, σελ. 285-286.

43. Εφημερίδα *Ελευθερία*, 10-4-1953. Σημειώνουμε ότι η ισοτιμία δολαρίου ΗΠΑ-δραχμής παρέμενε στην αναλογία \$1/30 δρχ. για είκοσι χρόνια (1953-1973).

44. Νικ. Μουζέλης, *Νεοελληνική Κοινωνία, Όψεις Υποανάπτυξης*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 1996, σελ. 343-438.

45. Μελ. Μελετόπουλος, *Η Δικτατορία των Συνταγματαρχών*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 1996, σελ. 343-438.

46. Επεξεργασία στοιχείων από τις Στατιστικές Επετηρίδες της Ελλάδας - ΕΣΥΕ, 1951-1971.

47. Επεξεργασία στοιχείων από τις Στατιστικές Επετηρίδες της ΕΣΥΕ, 1930-1938, 1961, 1971, 1981.

48. Βλέπε, Νικ. Ψυρούκης, *Ιστορία...*, Β' τόμ., όπ. παρ., σελ. 33-35.

49. Επεξεργασία στοιχείων από την ΕΣΥΕ. Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος, 1957-1963.

50. Γιαν. Παπαδημητρίου, *Η Αναλαμπή...*, όπ. παρ. σελ. 70-72.

51. Ποτ. Παρασκευόπουλος, *Γεώργιος Παπανδρέου*, εκδ. Φυτράκης ο Τύπος, Αθήνα, 1988, σελ. 153.

52. Δημ. Χαραλάμπης, *Στρατός και Πολιτική Εξουσία*, εκδ. Εξάντας, Αθήνα, 1985.

53. Βλέπε, Ηλ. Νικολακόπουλος, *Η Καχεκτική...*, όπ. παρ., σελ. 264-292.

Σημειώνουμε ότι σε όλες σχεδόν τις βουλευτικές εκλογές (1950-1964) υπήρχαν περιορισμοί (π.χ. επιτηρούμενη ζώνη, τρόπος ψηφοφορίας έντολων κλπ.). Παράλληλα σχεδόν σε κάθε αναμέτρηση άλλαζε ο εκλογικός νόμος (π.χ. απλή αναλογική το 1950, μικτό το 1951, πλειοψηφικό 1952, τριφασικό το 1956 κ.λπ.). Ακόμα και στις δημοτικές εκλογές (1951-1964) γίνονταν ανάλογες μεθοδεύσεις. Για τα εκλογικά συστήματα βλέπε, όπ. παρ., 1950, σελ. 103-104· 1951, σελ. 132-133· 1952, σελ. 159-160· 1956, σελ. 196-197· 1958, σελ. 225-226· 1961, σελ. 265-266· 1963 και 1964, σελ. 304-305). Για τις δημοτικές εκλογές, όπ. παρ., 1951, σελ. 128-129· 1954, σελ. 186-188· 1959, σελ. 258-260· 1964, σελ. 343-346.

54. Δημ. Ψύλλας, *Πρόβλημα Αντικομμουνιστικής...*, όπ. παρ., σελ. 94-97.

55. Ηλ. Νικολακόπουλος, *Η Καχεκτική...*, όπ. παρ., σελ. 225-251. Σημειώνουμε ότι πρόδρομος της ΕΔΑ στις βουλευτικές εκλογές του 1950 ήταν η Δημοκρατική Παράταξις (9,7%, 18 έδρες από 250). Όπ. παρ., σελ. 106-108.

56. Βλέπε, Ιωάν. Παπαθανασίου, *Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά 1957-1967. Το Αρχείο της*, ΑΣΚΙ-ΕΚΚΕ - εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 2001. Επίσης επεξεργασία αποτελεσμάτων βουλευτικών εκλογών από τον Ηλ. Νικολακόπουλος, *Η Καχεκτική...*, όπ. παρ.

57. Βλέπε, Γιαν. Γιανουλόπουλος, *Ο Μεταπολεμικός Κόσμος*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 1992, σελ. 70-73.

58. Βλέπε, Γεώργ. Γεωργαλάς, «Η σύγχρονη στρατηγική και τακτική της κομμουνιστικής επαναστάσεως στην Ελλάδα», περ. *Σοβιετολογία*, τόμ. 2,

τεύχ. 5, Μάιος 1961, σελ. 259-263. Για τον «κομμουνιστικό κίνδυνο» στην Ελλάδα με την μορφή της κατασκοπείας βλέπε, Γεώργ. Γεωργαλάς, «Η κομμουνιστική κατασκοπεία εις την Ελλάδα», *όπ. παρ.*, σελ. 274-280. Ειδικότερα για τον τρόπο που ο αντικομμουνισμός έβλεπε τον ρόλο της ΕΔΑ βλέπε, Γεώργ. Γεωργαλάς, «Ο κομμουνισμός στην Ελλάδα. Το πρόγραμμα της ΕΔΑ: Τι είναι η (εθνική δημοκρατική αλλαγή)», περ. *Σοβιετολογία*, τόμ. 2, τεύχ. 9, Σεπτέμβριος 1961, σελ. 561-571.

Επίσης αναφέρουμε το ρόλο της εφημερίδας *Ελεύθερος Κόσμος* στην ψυχολογική προπαγανδιστική προετοιμασία για την έλευση της δικτατορίας, της οποίας υπήρξε επίσημο όργανο.

59. Γεώργ. Παπαδόπουλος, *Το Πιστεύω μας*, Δ' τόμ., Γενική Γραμματεία Τύπου και Πληροφοριών, Αθήνα, 1972, σελ. 125.

60. O.R. Holsti et. al. (επιμ.), *Change in the International System*, Westview Press, Boulder, Colorado, 1980.

61. Για την στρατιωτική βοήθεια βλέπε, Κωστ. Μαρδάς, *Η Ελλάδα στα Δίκτυα των Βάσεων*, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, 1990, σελ. 442. Για την οικονομική βοήθεια, Νικ. Ψυρούκης, *Ιστορία...*, *όπ. παρ.*, Β' τόμ., σελ. 69-70.

62. Ad. Ulam, *Expansion...*, *όπ. παρ.*, σελ. 424-425.

63. Rob. V. Daniels (επιμ.), *A Documentary History of Communism*, University Press of New England, London, 1984, σελ. 181-185.

64. Th. Bailey, Dav. Kennedy, *The American Pageant*, Β' τόμος, D.C. Heath and Company, Lexington, Massachusetts, 1979, σελ. 854-856.

65. Ο απολογισμός της συμμετοχής των 10.451 ελλήνων οπλιτών και αξιωματικών στον πόλεμο της Κορέας ήταν 195 νεκροί και 610 τραυματίες. Κωστ. Μαρδάς, *Η Ελλάδα...*, *όπ. παρ.*, σελ. 40-41.

66. Βλέπε, R.M. Freeland, *The Truman Doctrine and the Origins of MacCarthyism*, Praeger, New York, 1971, σελ. 293 και 294-296.

67. Βλέπε, Ch. Kegley, Eng. Wittkopf, *American Foreign Policy*, St. Martin's Press, New York, 1982, σελ. 47.

68. Ο όρος ανάσχεση (containment) αποδίδεται στον Τζ. Κένναν, πρόεδρο των ΗΠΑ στη Μόσχα. Ο Κένναν δημοσίευσε ανώνυμο άρθρο με την υπογραφή (X), στο οποίο εξηγεί τις απόψεις του για τον τρόπο ανάσχεσης της σοβιετικής επιρροής στον κόσμο. Βλέπε, (X) (George Kennan), «The Sources of Soviet Conduct», *Foreign Affairs*, 25-7-1947, σελ. 566-582.

69. Σύμφωνα με το «Δόγμα Αϊζενχάουερ» οι ΗΠΑ αναλαμβάνουν την ευθύνη παροχής οικονομικής και στρατιωτικής βοήθειας σε όποια χώρα της Μέσης Ανατολής απειλείται από τον «κομμουνιστικό κίνδυνο». Ειδικότερα για την περίπτωση του Λιβάνου σημειώνουμε ότι η κυβέρνηση των ΗΠΑ δήλωνε ότι τις αμερικανικές δυνάμεις προσκάλεσε η φιλοδυτική κυβέρνηση του προέδρου Καμπίλ Σιαμούν. Βλέπε, Ch. Kegley, Eng. Wittkopf, *American...*, *όπ. παρ.*, σελ. 107-109.

70. Για τα κύρια άρθρα της συμφωνίας του 1953 βλέπε, Κωστ. Μαρδάς, *Η Ελλάδα...*, *όπ. παρ.*, σελ. 58-59.

71. Για το κυπριακό βλέπε, Πανταζής Τερλεξής, *Διπλωματία και Πολιτική του Κυπριακού. Ανατομία ενός Λάθους*, εκδ. Κέρδος, Αθήνα, 2004. Για

τα γεγονότα της «Πόλης» βλέπε, Τασ. Βουρνάς, *Ιστορία...*, όπ. παρ., σελ. 99-99.

72. Για την διακήρυξη βλέπε, περ. *Σοβιετολογία*, τόμ. 2, τεύχ. 1, Ιανουάριος 1961, σελ. 3-4. Γενικότερα για την περίοδο Κέννεντυ, R. Hillsman, *To Move a Nation*, Praeger, New York, 1970. Για το μήνυμα του πρέσβυ των ΗΠΑ προς Ουάσινγκτον για τις βουλευτικές εκλογές του 1961, Ηλ. Νικολακόπουλος, *Η Καχεκτική...*, όπ. παρ., σελ. 264.

73. Επί Τζόνσον εκδηλώνονται αντιδυτικά πραξικοπήματα (π.χ. Αλγερία, Ν. Υεμένη) και αντικομμουνιστικά (π.χ. Ελλάδα, Ινδονησία, Βραζιλία). Για την Ελλάδα (1967) υπάρχει το ερώτημα της υφής και του βαθμού ανάμειξης των ΗΠΑ. Για την πενταετία Τζόνσον βλέπε, Th. Bailey, Dav. Kennedy, *The American...*, όπ. παρ., Β' τόμ., σελ. 883-892. Για μια θεωρητική προσέγγιση του φαινομένου των πραξικοπημάτων στο: Don L. Horowitz, *Coup Theories and Officers Motives*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1980. Για την σχέση ΗΠΑ - 21ης Απριλίου βλέπε, Αλεξ. Παπαχελάς, *Ο Βιασμός της Ελληνικής Δημοκρατίας*, εκδ. Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα, 1997.

74. Σύμφωνα με τη «θεωρία ντόμινο» εάν σε μία χώρα η εξουσία καταληφθεί από το κομμουνιστικό κίνημα, τότε υπάρχει πιθανότητα να ακολουθήσουν γειτονικές χώρες, η μία μετά την άλλη διαδοχικά όπως τα ζάρια του ντόμινο μέχρι να «κομμουνιστικοποιηθεί» ολόκληρη η περιοχή. Με αυτή τη λογική οι ΗΠΑ στήριζαν στρατιωτικά το Νότιο Βιετνάμ ώστε να μείνει φιλοδυτικό αλλά μαζί του όλη η Ινδοκίνα. Βλέπε, Ch. Kegley, Eng. Wittkopf, *American...*, όπ. παρ., σελ. 115-116.

75. Όπ. παρ., σελ. 107-108.

76. Αν και η σοβιετική επιρροή στην Ελλάδα δεν ήταν κυρίαρχη οπωσδήποτε υπήρχε και έπαιξε ρόλο στο βαθμό που εκτιμούσαν οι φορείς του αντικομμουνισμού και ανάλογα ασκούσαν καταστολή. Για την τελευταία τριετία Στάλιν (1950-1953) βλέπε: *A Documentary...*, όπ. παρ., σελ. 172-173. Για την περίοδο της συλλογικής σοβιετικής ηγεσίας μετά Στάλιν (1953-1958) βλέπε, όπ. παρ., σελ. 223-244.

Για τη σοβιετική στρατιωτική επέμβαση στην επαναστατημένη Ουγγαρία το 1956 βλέπε, όπ. παρ., σελ. 234-241. Για την περίοδο Κρούτσεφ και ειδικότερα την αντικομμουνιστική εκτίμηση της τακτικής συνεργασίας των Κ.Κ. με κεντρώες και σοσιαλδημοκρατικές δυνάμεις βλέπε, σημείωση 58.

Για την περίοδο Μπρέσνιεφ (1964-1982) και ειδικότερα το «Δόγμα Μπρέσνιεφ» με εφαρμογή στην επαναστατημένη π. Τσεχοσλοβακία (1968-Ανοιξη της Πράγας) βλέπε, όπ. παρ., σελ. 336-339.

77. Τον Ιανουάριο του 1965 ο Γκρομύκο σε συνέντευξη που παραχώρησε στην Εφημερίδα Ισβέστια υποστήριξε την ομοσπονδιακή λύση του Κυπριακού, αντί για την αυτοδιάθεση. Για μια χρονολογική προσέγγιση βλέπε, Δημ. Κώνστας, *Για την Εξωτερική Πολιτική*, εκδ. Παπαζήσης, χ.ημ., Αθήνα, σελ. 241.

78. Για τη διαδικασία ανεξαρτητοποίησης των αποικιών βλέπε, Les.

Rubin, Br. Weinstein, *Introduction to African Politics*, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1977, σελ. 306-308.

Για τις ιδεολογικές θέσεις του Κινήματος των Αδεσμεύτων βλέπε, *όπ. παρ.*, σελ. 283-286. Γενικά για τα γεγονότα που κατέληξαν στη διάσκηψη του Μπαντούγκ βλέπε, *Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος...*, *όπ. παρ.*, σελ. 335.

79. *Όπ. παρ.*, σελ. 286-291.

80. Κάθε νύξη για εθνική ανεξαρτησία, αντίθεση στη συμμαχία της Ελλάδας με τις ΗΠΑ και το NATO έστω και αν δεν ταυτιζόταν με τακτικές του ΚΚΕ αλλά ελληνοκεντρισμό ή ειλικρινή συμπάθεια προς τους Αδέσμευτους, θεωρείτο ύποπτη «ουδετεροφιλία» «συνοδοιποριακού τύπου» από το επίσημο κράτος. Οποσδήποτε σε κάποιους πολιτικούς κύκλους θα υπήρχαν τέτοιες τάσεις χωρίς όμως σημαντική επιρροή. Η αντικομμουνιστική προπαγάνδα διέδιδε ότι ο κομμουνισμός με την καλλιέργεια ουδετερόφιλων τάσεων επιδίωκε τη διάσπαση του Δυτικού Στρατοπέδου, τον ψυχολογικό και υλικό αφοπλισμό ορισμένων χωρών, την καταβρόχθισή τους από τον Ανατολικό Συνασπισμό. Σημείωνε μάλιστα ότι αυτά ισχύουν ειδικά για την Ελλάδα η οποία λόγω της γεωστρατηγικής της θέσης ήταν αδύνατο να επιζήσει ουδέτερη. Για όλο το σκεπτικό βλέπε, Γεώργ. Γεωργαλάς, «Η ιδεολογία του αντικομμουνισμού», *περ. Σοβιετολογία*, τόμ. 2, τεύχ. 10, Οκτώβριος 1961, σελ. 634-635. Απόψεις υπέρ των Αδεσμεύτων εκδηλώνονται πιο φανερά στην μεταπολίτευση με την ίδρυση του ΠΑΣΟΚ, αλλά έμειναν σε θεωρητικό επίπεδο. Βλέπε, John Loulis, «Papandreou's Foreign Policy», *Foreign Affairs*, LXIII, χειμώνας - άνοιξη 1984-1985, σελ. 378-379. Επίσης, Jim. Psellas, *Greece and the European Economic Community: Relations During the Panhellenic Socialist Movement's First Term of Office*, October 1981 - June 1985. Αδημοσίευτη Master's Thesis, University of North Texas, Denton, Texas, 1986, σελ. 13-28.

Ακόμα, Μιχ. Σπουρδαλάκης, *ΠΑΣΟΚ*, εκδ. Εξάντας, Αθήνα, 1988, σελ. 87-107.

81. Εάν συγκρίνουμε την Ελλάδα με άλλες χώρες της Δυτικής Ευρώπης, διαπιστώνουμε ότι αυτό που έλειψε εδώ ήταν ένα κόμμα δημοκρατικού σοσιαλισμού, ως ένα από τα δύο μεγάλα κόμματα εξουσίας για την περίοδο 1950-1967. Ίσως τότε οι μεταρρυθμίσεις να είχαν αποτρέψει την ρήξη του 1965, τη δικτατορία (1967), το κυπριακό (1974). Έναν ανάλογο ρόλο θα μπορούσε να είχε διαδραματίσει η Ένωση Κέντρου εφόσον της επιτρεπόταν να συνεχίσει να κυβερνά.

82. Νόμος 1863 της 18-9-1989. Άρση των συνεπειών του εμφυλίου πολέμου 1944-1949. *Νομικόν Βήμα*, τόμ. Α' τεύχ. 204, Αθήνα, 1989.

